

ТАРАС БУЛЬБА-БОРОВЕЦЬ І "ПОЛІСЬКА СТЧ"

Під час Другої світової війни настав новий етап українських національно-визвольних змагань, що почався в березні 1939 р., тобто після проголошення Карпатської України незалежною державою та прийняття 30 червня 1941 р. "Акту відновлення Української Держави" у Львові. Але такий розвиток подій суперечив планам німецької імперської політики, яка вважала Україну своєю майбутньою колонією. 11 серпня 1939 р., напередодні польської кампанії, Гітлер однозначно заявляв: "Мені потрібна Україна, щоб нас не змогли ослабити голодом, як це було під час попередньої війни"¹. Німецький уряд, і це трохи міло, не визнав Української держави, оголосивши війну всім державницьким силам українського народу, в першу чергу Організації Українських Націоналістів. Українці повстали і зі зброяю в руках боронили власну національну гідність та права господаря на рідній землі. Протягом трьох років тривала всенародна жорстока й кривава війна проти німецько-фашистських поневолювачів, а згодом ще понад десять років та сама боротьба продовжувалась проти московсько-більшовицьких окупантів.

Визначне місце у цій боротьбі посідала збройна сила українського національно-визвольного руху – Українська Повстанська Армія. Як відомо, армія – це люди і зброя, тобто інструмент для вирішення поставлених завдань при допомозі сили. Кожна війна, за висловом визначного військового теоретика Клаузевіца, "акт насильства, і немає межі виявам цього насильства. Кожен із супротивників намагається підкорити своїй волі другого, а це викликає взаємну реакцію, яка, за логікою понять, мусить дійти до крайності"².

Виникає ряд питань, на які сучасному історику необхідно відповісти: хто утворює дану армію і які політичні сили беруть в руки цей інструмент? У даному випадку – хто заклав основи Української Повстанської Армії та стояв біля її витоків? Які реальні політичні сили сформували ідеологічну базу УПА? За

що боролась УПА і в чому полягала її основна мета? Які засоби і методи використовувалися для досягнення цієї мети? В яких зовнішньо- і внутрішньополітичних умовах постала і діяла УПА?

У словниковій частині "Енциклопедії українознавства" читаємо: "УПА – це збройно-політична формація, що діяла в Україні в 1942–1953 роках. Перші загони УПА – "Поліську Січ" – створив з вибухом німецько-sovітської війни отаман Тарас Бульба-Боровець в районі Олевського на Поліссі для боротьби проти решток совітських військ". Таким чином, перед нами постає постати одного з діячів українського національного руху опору Т.Бульби-Боровця. Навколо цієї особи точиться багато дискусій. Ким же він був насправді – бандитом чи героєм, політичним діячем чи анархістським отаманом? Скупий фактичний матеріал ще й до сьогодні не дозволяє дати остаточну оцінку життю й діяльності Т.Бульби-Боровця.

Тарас Дмитрович Боровець народився 9 березня 1908 р. в селі Бистричі Костопільського району на Рівненщині. Сім'я була багатодітною і бідною. Дитинство і юність Тараса проходили під впливом розповідей ліда Уляна про трагічну історію України і про його прадіда, котрий виступив разом з Мазепою на боці Карла XII проти жорстокого Петра Первого⁴. Не маючи змоги навчатись у школі через скрутне матеріальне становище сім'ї, Тарас Боровець наполегливо займався самоосвітою. Багато читав, цікавився політикою. Ситуація на тогоджасному Поліссі дуже сприяла політизації людей. Цьому сприяла також і близькість до кордону з СРСР. Уесь "непевний елемент" концентрувався у прикордонних районах: і втікачі з СРСР, і ті, хто був не в "ладах" з польськими властями. Розмаїття думок і поглядів не могло не торкнутися і Тараса Боровця. Вирішальну ж роль у залученні його до політичної діяльності відіграв сотник Василь Раєвський. Саме він у 1932 р. і познайомив Боровця з полковником Литвиненком⁵.

Після поразки визвольних змагань 1917-початку 20-х років уряд УНР розпорішився по різних країнах світу. Головними центрами політичного життя стали Париж і Прага. У 1926 р. із числа військових був сформований емігрантський штаб, який до 1940 р. очолював генерал Володимир Сальський. Штаб

складався з трьох відділів, до одного з яких і входив винесуваний полковник Литвиненко. Його завданням було підтримувати нелегальні зв'язки з Україною, організовувати непевні таємні осередки, які мали б у відповідний час включитися у повстанську боротьбу. Крім того, полковникові було доручено влаштувати пункти зв'язку на території України, що входила до складу Радянського Союзу. В разі назрівання революційної ситуації такі пункти мали стати об'єднуочими осередками. У разі війни будь-якої держави проти СРСР ці пункти могли б забезпечити створення військових загонів та перебрати до своїх рук владу під гаслом відновлення УНР⁶.

Познайомившись із Боровцем, полковник Литвиненко помітив у нього неабиякі організаторські здібності й залучив до виконання своїх завдань. Саме за його дорученням Тарас декілька разів нелегально переходив кордон з СРСР. Там він на власні очі побачив організований більшовиками голодомор українського народу. Пізніше в своїй праці "Армія без держави" Т.Бульба-Боровець писав: "...наша молодь передавала на другу сторону кордону директиви уряду УНР та літературу, а звідти отримувала різні матеріали, советську пресу та книжки... Ми приносili з-за кордону цілу масу зразків "хліба", печеної з дерев'яної кори, листя, просяної лупи, буряків та інших складників. Ці експонати голоду в СРСР уряд УНР із меморандумами надсилали до Ліги Націй та поширювали на весь світ, хоч той світ був на все глухий..."⁷.

У цей же час, за порадою полковника Литвиненка і при допомозі сотника Раєвського, майбутній отаман засновує непевну підпільну організацію під назвою "Українське Національне Відродження", яку сам і очолив. Слід зазначити, що ніяких архівних матеріалів чи згадок учасників цих подій щодо існування такої організації не збереглося. Відсутні й документальні підтвердження з боку польської поліції, яка надзвичайно ретельно фіксувала діяльність будь-яких політичних сил на терені. Водночас польська поліція відзначила принадлежність Тараса Боровця до ОУН. Так, у донесеннях суспільно-політичного відділу управління поліції Волині зазначено: "В селі Бистричі, повіту Костопіль, діє гурток ОУН у кількості п'яти чоловік. Боровець, як організатор ОУН,

являється дуже небезпечним"⁸. Приналежність Тараса до ОУН підтверджує і В.Косик⁹. Таким чином, зваживши наведені вище факти, можна припустити, що, якщо підпільна організація була створена і діяла, то її метою була не пропаганда й агітація серед поліського населення України, як стверджував Боровець, а виконання завдань, котрі ставив перед нею полковник Литвиненко.

У червні 1934 р. українські націоналісти вбили польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. Прокотилася хвиля арештів. Захопила вона і Боровця, якого запроторили на три роки у концентраційний табір у Березі Картузькій. Щоправда, за зразкову поведінку Боровець навесні 1935 р. був достроково звільнений. З осені 1935 до зими 1937 років йому було заборонено жити у прикордонній зоні й наказано перебратися в глиб Польщі. Там він стає свідком напливу втікачів із Західної України, яка у вересні 1939 р. опинилася під контролем Червоної Армії¹⁰.

Деякий час Тарас Боровець працює у Варшаві в допомоговому комітеті. В його функції, як секретаря, входило влаштування біженців, їхнє працевлаштування. На чолі організації стояв Юрій Липа. Проте, через напружені стосунки з керівництвом Т.Бульба-Боровець залишає допомоговий комітет і переїжджає до Krakova. За іншими джерелами, його як секретаря допомогового комітету "викинули" саме університетські діячі¹¹. Чому – невідомо.

Заснування власного виробництва (за одними джерелами – вугільного у Krakові, за іншими – виготовлення ікон у Холмі) вказує на те, що майбутній генерал-хорунжий відійшов від активної участі у політичному житті. Але саме у цей період у діяльності Боровця є один важливий момент. Один з дослідників діяльності Т.Боровця Володимир Дзьобак, посилаючись на деякі публікації (зокрема на статтю О.Слободянюка "З ким і проти кого" та працю А.Кентія "Отаман Тарас Бульба") пише, що існує думка, піби-то в цей період Тарас Боровець був агентом абверу – нацистської військової розвідки¹². Зовсім іншу картину своєї діяльності в той час подає сам Тарас Боровець. Так, у своїх мемуарах "Армія без держави" він пише: "У листопаді 1939 року ми (тобто керівництво УНР) провели нараду в Холмі, у

якій взяли участь полковник Литвиненко, сотник Раєвський і я. Вирішено приготувати докладний план політично-мілітарної акції демократичних сил в Україні на випадок німецько-совітської війни партизанськими методами"¹³. Тарасом Боровцем, сотником Раєвським, полковником Литвиненком при допомозі працівників Генерального штабу (за словами Боровця) був за п'ять місяців складений детальний план підпільної роботи в Радянській Україні, котрий затвердив голова уряду УНР Андрій Лівицький¹⁴.

Але у праці А.Лівицького "ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками" ми зустрічаємо зовсім інше твердження: "Тут належить між іншим зазначити, що якщо отаман Бульба-Боровець твердить, що він діяв за планом, випрацьованим генеральним штабом УНР, то в цьому випадку не йшлося про якийсь новий, спеціально для отамана Боровця випрацьований план, а про зв'язаність його діяльності з випрацьованим планом генерала Сальського"¹⁵. Беручи до уваги наведені вище факти, було б правомірним поставити під сумнів правдивість викладених Боровцем матеріалів, особливо того, що стосується його зв'язків з керівництвом УНР. Такий же сумнів – щодо достовірності факту затвердження плану Андрієм Лівицьким – висловив інший дослідник діяльності Боровця Володимир Косик. Він у своїй статті "Бульба, "Поліська Січ" і початки УПА" відзначив, що ніяких документальних матеріалів у колах УНР з цього приводу не збереглося, не висловився з цього приводу і сам Головний Отаман Андрій Лівицький¹⁶.

А Тарас Бульба-Боровець пише далі у своїх спогадах: "20 червня 1940 року відбулася остання нарада. Президент Лівицький заявив, що найпізніше через рік вибухне німецько-совітська війна, і він остаточно затвердив наш план та видав мені наказ такого змісту: "1. Негайно нелегально пробратись у СРСР. 2. Заложити свою базу на Поліссі і на місці сформувати штаб з наявних там кадрів. 3. З вибухом війни зразу поставити під зброю територіальну партизанську армію та поліцію. Від дня вибуху війни підписувати всі документи як командуючий отаман українських повстанських військ. 4. Доки не буде своєчасних дальших наказів та директив уряду, не визнавати ніяких окупантів України, а широко пронагувати ідею

суверенної держави, маневруючи між усіма чужими силами на своїй території”¹⁷.

На жаль, це не єдина натяжка, що зустрічається у працях Боровця. Таким чином, ми не можемо опиратися на його мемуари як на історичне джерело. Звичайно, це не стосується фактів, викладених Боровцем у своїх працях, які підтверджуються архівними джерелами. Хоча, потрібно зауважити, що таке явище характерне не тільки для мемуарів Боровця. Дуже влучно з приводу ревізії своїх поглядів у спогадах висловився активний учасник тогочасних подій К.Панківський: “Тому, що німці виявилися для нас такими ж жорстокими ворогами, як і більшовики, та ще й програли війну, засадою усіх, без винятку, авторів є показати сьогодні, що німецька програма була передбачена ними вже перед війною. Розуміється, що саме вони незмінно були противниками Гітлера та ніколи, в ніякий час і способом не співпрацювали з німцями. Це робили тільки їх противники, тогочасні або сьогоднішні. Такому поставленню завдачусмо тим, що сьогодні спогади не мають ніякої історичної вартості”¹⁸.

1 серпня 1940 р. Тарас Боровець переходить радянсько-німецький кордон і незабаром розпочинає свою діяльність. Деякі німецькі документи свідчать про організаційну роботу, яку проводив на Поліссі майбутній отаман у передвоєнні роки. Так, у звіті поліції і СД з окупованих територій вказується: “Перед вибухом совєтсько-німецької війни Тарас Боровець пробував організовувати в Україні партизанський рух опору під назвою “Вільне козацтво” і навіть мав деякий успіх у вербуванні людей. Зростанню кількісного складу прихильників Бульби-Боровця сприяла тогочасна політична ситуація в Західній Україні”¹⁹.

До 1939 р. поліське населення покладало значні сподівання на прихід радянської влади. Цей факт підтверджують і свідки тогочасних подій. Так, відомий український письменник Р.Братунь писав: “Що ж до приходу частин Червоної Армії, то він був з радістю сприйнятий населенням Західної України. Пам'ятаю, як люди вітали радянських воїнів червоними і жовто-синіми прапорами”²⁰. Але вже перед війною робітники і селяни, службовці та інтелігенція на собі відчули всі

найлихіші прояви радянської влади. Крім того, розпуск Комуністичної партії Західної України та ряду інших політичних партій і організацій, що діяли на території Західної України, дав “козирну карту” Боровцю та його однодумцям. У своїх мемуарах він згадує: “Совет протягом одного року “вигнання” повністю “вилікував” від комунізму навіть малу решту тих наших людей, які, бувало, плакали, таємно слухаючи кіївські програми”²¹.

Йшов 1941 р. Європа була охоплена полум'ям війни. Велася підготовка до вирішального зіткнення двох найсильніших держав континенту – Радянського Союзу і Німеччини. А в цей час у далекому Поліссі керівник “Вільного козацтва” вивчав “грамоту” партизанської боротьби. Сам він про це писав так: “Простудіювавши десятки разів об’ективну оцінку боротьби і тактики отамана Махна, написану його ворогами, я вирішив прийняти її на майбутнє як основний закон бойової тактики наших повстанських відділів. Зводиться вона до одного речення – “з-під землі та під землю”²². Час втілення стратегії і тактики партизанських відділів настав, коли вибухнула радянсько-німецька війна.

З перших днів війни, змінивши своє псевдо з “Байди” на “Отаман Тарас Бульба”, Боровець починає активну діяльність. “Напередодні окупації міста Сарни він, з невеликою групою своїх прибічників, розброяв більшовицьку міліцію в Сарнах, і місто перейшло під його управління”, - вказано у повідомленні з окупованих східних областей²³. Інші джерела дещо інакше трактують події, пов’язані з діяльністю Боровця на початку радянсько-німецької війни. Дослідник А.Кентій з цього приводу зазначав, що з початком війни і німецької окупації Рівненщини Боровець прибув до обласного центру. Тут він зробив спробу вступити в міліцію, створену похідною групою ОУН (Б), але отримав відмову. Так чи інакше, незаперечним є той факт, що на серпень 1941 р. Тарас Боровець організував збройний загін. Це був підрозділ української міліції, дозволений і озброєний вермахтом, який називався “Поліська Січ” і займався прочісуванням болотистого і лісистого району північно-західної України (частково Білорусії) від залишків Червоної Армії та від радянських партизанів²⁴. Ось як про це пише друкований орган

“Поліської Січі” – газета “Гайдамака” від 21 вересня 1941 р.: “Поліська Січ... прославилася в поліських болотах, як визволителька свого рідного багнисто-лісистого краю від большевицьких партизанів і всяких банд. Вона... появляється всюди, там, де знаходяться большевицькі відділи”²⁵.

Про те, як, де, за яких умов, під чий керівництвом зародилися перші загони “Поліської Січі” нам розповідає також “Хроніка “Поліської Січі”: “Організатором та ініціатором “Поліської Січі” був отаман Тарас Бульба. Підготовку організації він вів ще перед німецько-совітською війною, працюючи в підпіллі цілий рік. В момент вибуху німецько-совітської війни організований був малий відділ, на чолі якого стояв отаман Тарас Бульба. По прибузді німецьких військ на Полісся відділ цей був залегалізований німецькою владою. Опісля з цього відділу створилась на Поліссі міліція. Команда 213 німецької дивізії дозволила 08.08.1941 року на формування “Поліської Січі” в силі 1000 козаків. Німецька команда обіцяла дати озброєння й однострій”²⁶.

Осередком цього руху стало невеличке поліське містечко Олевськ, розташоване на межі Рівненської і Житомирської областей. З приходом німецьких військ Тарас Боровець разом із своїм оточенням надіявся взяти під контроль ситуацію і, прийшовши до влади, встановити дисципліну і порядок на територіях розповсюдження впливу “Поліської Січі”. Отаман бачив у новому режимі опору на шляху побудови незалежної Соборної Української держави. Подібне ставлення до німецької влади не можемо спостерігати і з боку значної частини населення. Це було наслідком у великий мірі політики більшовицького терору стосовно українців. Важливу роль відіграво й те, що у 1939-1941 рр., тобто у цей короткий період існування радянської влади на західноукраїнських землях, мали місце грубі порушення законності, безпідставні репресії, численні факти виселення мешканців міст і сіл. Депортаций був підданий кожен десятий мешканець Західної України²⁷. Викликали опір і неприйняття у значної частини населення насильницькі, адміністративно-командні методи проведення індустриалізації та колективізації сільського господарства, некомпетентність у багатьох випадках і брутальність, неповага

до місцевих традицій з боку тих, хто представляє офіційні державні, адміністративні і партійні органи.

Яким Олевськ зустрічав військові частини вермахту? Газета “Гайдамака” відзначала: “Так виглядав Олевськ три неділі тому. З-поза кожного куща лощотили кулемети та фінські автомати. Про якесь роботу не могло бути й мови. Народ ховався по багнах і хащах. В місті і районі панував хаос та анархія. На полях гнили хліби. На заводах і складах нищилося всяке добро. Думалося, що вже таки приходить кінець життя... Ні, це не кінець, а навпаки – початок. Його в першій лінії принесла нам велика непереможна і славна Німецька Армія. Вона розгромила трубезні мури московсько-большевицької тюрми. А в другій лінії те нове життя нам принесла наша рідна “Поліська Січ”. Себто наша власна збройна сила. Сила, яку видало саме поліське багно для своєї самооборони і нападу...”²⁸.

Український народ прагнув побудови власної незалежної держави, прагнув національного самовизначення. Ось деякі ридки з газети “Гайдамака”: “В Олевську зійшлися поліщуки з цілого Полісся. Вони становлять справжній моноліт. Один дух – одна віра, одне бажання. Одна та жадоба: бити й винищувати всіх ворогів України. Так, України. Не “Малоросії”. Не “тутейщини”. І не “братнього союзу”²⁹.

Дискусійною є проблема взаємовідносин Тараса Бульби і “Поліської Січі” з німецькою окупаційною владою і те, що в ній отаман спочатку бачив опору в справі боротьби за власну незалежну державу. Однозначної оцінки цьому кроку Бульби-Боровця дати не можна. З одного боку, звичайно, це було негативним. Однак союз Боровця з нацистами, як і союз ОУН з Німеччиною на початку війни, у цілому відповідав практиці, що склалася на міжнародній арені в другій половині 30-х років. З Гітлером намагалися порозумітися уряди багатьох країн Європи, і Сталін навіть уклав з нацистами пакет таємних договорів, що з точки зору міжнародного права вважалися і вважаються злочинними. І все це робилося з метою використати Німеччину у своїх інтересах, “переграти” Гітлера у великій політичній грі. Тому немає правових підстав тлумачити як “чорну зраду” порозуміння Т.Бульби-Боровця, оунівського керівництва з нацистськими ватажками, адже вони не присягали на вірність

радянській владі. Питання ж про те, чи зраджували вони свій народ, йдучи в ім'я своєї ідеї на союз з “третім рейхом”, такою ж мірою стосується Сталіна з Молотовим³⁰.

Т.Бульба-Боровець розумів усю суперечливість ситуації, відповіальність, яку взяв на себе, але він усвідомлював, що подібної нагоди для скинення гніту московсько-більшовицької імперії та відродження української нації може не бути. “Гайдамака” повідомляла з цього приводу: “Україна переходить добу свого нечуваного розквіту і могутності за часів Святослава Завойовника і Володимира Великого. Пережила і Велику Руїну. А тепер історія поставила український народ перед двома альтернативами: або наша генерація доведе свою націю до повного відродження, або ми згинемо зовсім з карти Європи, як нежиттєздатна маса. Себто покажемо, що ми являємося не народом, а “масою”, котру як хто хоче, так і місить. Протягом останнього півстоліття український народ показав, що він не є інертною масою, а живим народом... що знає, чого хоче”³¹. Невідомий автор статті попереджав, “що загрожує нам не менш страшний ворог чим большевизм. Цим ворогом є не що інше, як наша сплячка. Пора нам вже збудитись”³².

Московська імперія тріщала від ударів німецько-фашистських завойовників. І, врешті-решт, потрібно було вибирати з двох бід одну, меншу. Москва, комуністична партія і радянські партізани зайняли досить виразну негативну позицію щодо українського національно-визвольного руху. Тому Бульба-Боровець вирішив шукати підтримки у нової влади. “Ми орієнтуюмося, що сьогодні доля України тісно зв’язалася з долею Германії. Цей зв’язок не закріплений “тарантіями”, а пролитою кров’ю найкращих синів німецького народу, в боротьбі за новий лад світу... Німецький народ сьогодні не допомагає українському народу “тарантіями”, як це робить всесвітній лихвар Англія, за високі проценти, а чином розтрощує тюрму поневолених націй – московську імперію. Хто є ворогом Німеччини – той є ворогом України. Український народ це добре знає... також творить свою армію. Хай живе Українська Національна Революція! Хай живе наша рідна українська влада! Хай живе наш могутній союзник, великий німецький народ і його вождь Адольф Гітлер! Слава Україні!”³³.

Факт співпраці з німецькою владою є одним із негативних факторів у русі опору Т.Бульби-Боровця, це безумовно. У одному з конспектів запису лекцій з політичного виховання вишколу підстаршин УПА “Проблеми опортунізму” підкреслюється: “Крім ОУН у нас немає ще ні одної політичної групи, щоб практично ставила на самостійність. Мельниківці, унсерівці або Бульбонці покладаються на чужу силу”³⁴. Але було й позитивне. Все-таки діяльність “Поліської Січі” була спрямована не на допомогу окупантам, а на покращення умов існування населення, встановлення, наскільки це можливо, нормального ходу життя. “Поліська Січ” всюди наводила лад і порядок. Впорядкове господарське життя. Передав владу місцевим органам.. Таке впорядкування всіх справ Олевського району відбулося 15 вересня 1941 року”³⁵.

Місто зажило новим життям: “Організовується місцева міліція і самоуправа, відроджується міське життя. Олевськ перетворюється у справжню столицю на зразок окремої суперенної української національної республіки. Ця республіка мала свою окрему територію, свою адміністрацію, своє військо, своє законодавство, свій суд, виконавчу владу. У місті відроджується господарське життя, культура, освіта, видавнича діяльність, охорона здоров’я, відновлюється церква”³⁶.

Допомагали підтримувати дисципліну і відділи української міліції, які були створені на базі “Поліської Січі”. Ось одне з оголошень Тараса Боровця щодо цієї події: “1. Подається до відома населення Олевського району, що в м.Олевську зорганізовано Районний Комісаріат Української Міліції. 2. Українська міліція з жовто-блакитними перев’язками переймає службу бізнеси і виконує тимчасову національну владу. 3. Населення обов’язане виконувати всі накази й зарядження коменданта і всіх міліціонерів. 4. Абсолютно забороняються трабунки та анархія, заховати спокій і не переривати своєї праці. 5. Всякий спротив і діяльність, спрямовані проти нового ладу безоглядно карані вісімнадцятью законом. Олевськ, 19.08.1941 року. Тарас Бульба-отаман”³⁷.

А в наказі №1 від 19 серпня 1941 р. повідомляється: “1. В місті і по всіх селах району, мусить бути абсолютний спокій, лад, порядок і чистота. 2. Вся зброя, як військова, так і

мисливська (охотнича), амуніція і всяке військове та державне майно здати, зносити до станції міліції протягом 3-х днів, себто до 18 годин 22 серпня 1941 року...”³⁸. Т.Бульба-Боровець звертав увагу і на дисципліну в рядах української міліції, прагнув не допустити зловживання з боку представників влади. Зокрема, наказ №8 Головної Команди “Поліської Січі” від 10 жовтня 1941 р.: “До всіх комендантів Української міліції... Абсолютно забороняю переводити будь-які ревізії без наказу Районової Команди. Від затриманих осіб забороняю забирати будь-які речі, крім зброї та вибухових речовин. За порушення цього наказу міліціонери і коменданти будуть сурово покарані”³⁹.

І, звичайно, одним з головних завдань і напрямів діяльності “Поліської Січі” була боротьба з радянськими партизанами: “Олевськ, 11.10. Штаб “Поліської Січі” зафіксував, що в селах Перга, Люксембург і Лохвиці – Ельчицького району (Білорусь) – появилася банда партизанів, понад 60 чоловік. Вислана 3-тя сотня піхоти під командою поручника Ломоносова. Банду розігнали. Партизани втекли дальше на північний схід. До бою не дійшло. Головна команда Поліської Січі”⁴⁰. Таким чином розгорталися події на початку німецько-фашистської окупації. Щодо діяльності “Поліської Січі”, очолюваної Т.Бульбо-Боровцем, в наступний період, то вона дещо змінила свій характер під тиском подій, які свідчили далеко не на користь німецької влади.

Історія діяльності Української Повстанської Армії, як її зображені документи “Літопису УПА”, розвивалась в умовах жорстокої німецької окупації України під час Другої світової війни. Масовими розстрілами, арештами, вивозами до Німеччини та різними іншими актами насильства, німці самі створювали сприятливі умови для швидкого росту українського збройного опору. У той час коли ОУН розвивала й скріплювала свою організаційну структуру, готуючись до майбутньої збройної боротьби як проти німців, так і проти більшовиків, відбувалися також і деякі інші процеси. “Німецькі насильства проти цивільного населення й масові вивози молоді на примусову працю в німецькій індустрії змушували багато молодих людей переходити в підпілля чи тікати у ліс.

Використовуючи ці готові людські резерви, Тарас Боровець, політичний діяч непов’язаний з ОУН, створив перше українське національне партизанське з’єднання у районі міста Сарни на Поліссі”, - розповідає “Літопис УПА”⁴¹. Що ж змуслило Тараса Боровця, який бачив у німцях своїх союзників для боротьби з більшовицькою Росією, відректися від такого альянсу і навіть обрати позицію війни з окупантами? А причини, на нашу думку, полягали в наступних подіях.

Звернемось до документів Рівненського держархіву. В одному з них зафіксований такий факт: “Добре озброєні банди більшовицьких партизан із своїх баз на Білорусі посунулися зимою 1942-43 рр. лісами на південь, опанували Пінщину, Кобрину, Берестейщину, Ковельщину, Сарненщину, Костопільщину й частину Житомирщину, Луччину та Рівненщину. Ці банди, до яких прилучилося місцеве шумовиння та злочинці, не чіваючи німецького загарбника, почали грабувати населення”⁴². Для боротьби з цими більшовицькими бандами німці висилали в ліси відділи української міліції, які, до речі, не мали належного озброєння та відповідного забезпечення амуніцією. В той же час карні відділи української поліції та гестапо розстрілювали родини та спалювали хати (ніби-то за зв’язок з червоними партизанами) тих самих міліціонерів, які боролися і гинули в лісах з більшовиками⁴³.

Цей факт підтверджується й іншим архівним документом: “... З часом, розухвалені безсильям мирного населення, німецькі поліційні посілаки почали примушувати українських міліціонерів розстрілювати своїх же братів, ні в чому не повинних українських селян (село Кортиліси на Ковельщині, яке винстріляла німецька поліція, забивши біля 2000 осіб), або копати ями для масово розстрілюваних гестапо; в порядку залякування місцевого населення – свідомих українців (село Цумань на Луччині) розстріляно кілька тисяч людей з довколишніх сіл”⁴⁴.

Відділи української міліції відмовилися стріляти в мирне населення, копати ями для розстрілюваних гестапо людей. Тому 15 листопада 1941 р., можливо під тиском СД, але офіційно ніби-то через брак спорядження, загін Бульби-Боровця було розпущене і розброєно вермахтом⁴⁵. Щоб ще більше стероризувати українське населення, гестапо провело в березні

масові арешти та розстріли української інтелігенції по містах⁴⁶. "Ми стояли, - згадує Тарас Боровець, - перед дуже складною проблемою: як перейти з офіційного Олевська до підпільного лісу? У наш рух, разом з білорусами було втягнене все цивільне населення великої території, що нарахувало понад 1 млн. людей, з усіма установами. Тут же на місці було їх майно, життя і т.д. Коли ми несподівано втчечемо у ліс і відразу розпочнемо явну боротьбу з німцями – вся ця маса народу буде репресована німцями, так само, як і більшовиками, ... коли повернеться назад Советська армія з її "спецами" у боротьбі з партизанами. Отже, вихід був тільки один: розв'язати ситуацію з Поліською Січчю офіційним шляхом, таємно організувати в лісі новий штаб та нову базу для майбутніх партизанських акцій. Таким чином, Поліська Січ офіційно оголосила про припинення свого існування"⁴⁷.

О.Штуль-Жданович, колишній Голова Проводу ОУН (м), людина, яка в свій час входила до найближчого оточення Боровця, у своїх спогадах "В ім'я правди" зауважує: "Бульба зменшував свої відділи, як міг, і коли 16.11.1941 р. німці в Олевську розв'язували "Поліську Січ", то не вже було лише кілька сотень. І зброю склали лише вони – решта порозходились по хатах, заховавши зброю"⁴⁸. У травні – червні 1942 р. Т.Бульба-Боровець зібрав частину членів розпущеної загону і створив партизанське формування⁴⁹. "У відповідь на жорстокий національний і соціальний гніт, український селянин, щоб оборонити своє та своєї сім'ї життя – випорнав дбайливо захований кріс з набоями та злучившись з такими ж, як сам, односельчанами, створив перші збройні відділи самооборони – Української Повстанської Армії"⁵⁰. Ці відділи й очолив Тарас Бульба-Боровець.

Отаман разом з Головним Командуванням "Поліської Січі" не раз мав нагоду переконатися, що являє собою політика фашистської Німеччини. В листопаді 1942 р. Бульба-Боровець знову вів переговори з окупаційною владою, але вони носили дещо інший характер, ніж у 1941 р. 23 листопада він зустрівся з начальником СД Волинь-Поділля Пютцем, потім ще з одною відповідальною особою з СД – Байсером. У ході цих зустрічей та листування Бульба-Боровець сміливо і послідовно захищав

інтереси українського населення, піддав суворій критиці німецьку політику на Україні й не давав себе використати проти руку С.Бандери, як цього бажали німці⁵¹. Ось один з документів, який підтверджує вищесказане: "Н 3/474, Ровно, день 24.04.43. Пану Тарасу Боровцю. Полісся. Те, про що я Вам сказав і опасався – сталося. У Поліссі панує в цілому безпорядок і тому даремно пролито стільки крові. Заносчи ві керівники бандерівців, від яких я Вас застерігаю, втратили міру і ціль. Жертвою стало беззахисне населення. Я Вам пропоную, щоб Ви припинили своє нелегальне існування і приїхали до мене. Я гарантую Вам і Вашим людям, які прийдуть з Вами, життя і волю. Ми хочемо відновити і встановити порядок і мир в країні. Др. Пютц (власноручний підпис)"⁵².

На перший погляд цей документ не викликає ніяких підозр щодо прагнень автора дійти повної згоди з рухом опору, очолюваним Бульбою-Боровцем, щодо його миролюбивих намірів. Але, звичайно, немає сумніву, що це була одна з тих багаточисельних обіцянок, якими німці "одарували" як ОУН Бандери, так і "Поліську Січ" Тараса Боровця, і які не мали під собою ніякого ґрунту. Про це свідчить і інший документ – відповідь отамана на цей лист: "Полісся, 12 травня 1943. Панові Пютцу (Putz) Шефу СД Волині, Поділля і Ровно. З приводу Вашого листа від 24.04.43 повідомляю: 1). Ваша пропозиція щодо припинення моєго нелегального існування і переходу моїх партизанів до Вас така ж реальна, як, наприклад, була б моя пропозиція про Ваш перехід до партизанів разом з Вашим СД. 2). Що відбувається в Поліссі, я знаю краще, ніж Ви. 3). Ваша спроба посварити нас таким шляхом з людьми Бандери і подібними засобами розпалювати ворожнечу між Волинню і Галичиною, е марною. Всі Ваші штучні кордони, Ваш жахливий терор, всі Ваші повітряні листівки, які принижують людську честь, і всі інші провокації не в змозі знищити духовну єдність українського народу.

Мене цікавить тільки останній пункт Вашого листа, в якому Ви пишите, що хочете встановити в країні спокій і порядок. Дозволю собі спитати, яким способом і чином Ви хочете встановлювати цей порядок. Під цим потрібно розуміти грабіж усіх областей, розстріл населення до останнього, плюндрування

і неповагу до святынь, як це було в Людвіполі 23.03.43 - тому кожне слово є марним. Мені здається, що Ви й самі бачите, що всі спроби не давали ніяких результатів. Ваші справи на всіх фронтах погані, як німці борються проти більшовицьких диверсантів, Ви почали боротьбу проти цивільного українського населення. Наслідками цієї боротьби є те, що в районах, де до цих пір було троє німців, потрібна тепер присутність мінімум 300, а в деяких округах - 1000.

Сьогодні становище в цілому є іншим, ніж тоді, коли я з Вами розмовляв. Я притримуюсь думки, що єдиний спосіб знову встановити в країні порядок - це припинення винищенння цивільного населення. Для цього ми готові підтримати нашу нейтральну позицію проти (німецького) східного фронту. Але, якщо німці проти українців, ми будемо відповідати динамітом і вогнем. За кожне пограбоване село буде злітати в повітря залізодорожний міст або інший важливий військовий об'єкт. Наша з Вами панерова війна закінчена. Ініціатива залишається за Вами, Тарас Бульба-Боровець”⁵³.

Відомий факт переговорів Бульби-Боровця і з радянськими партизанами. У своїх мемуарах отаман пояснював, що з ним з'явилися радянські агенти вже в травні 1942 р., тобто, на самому початку існування його партизанського загону⁵⁴. Вони запропонували йому контакт з генеральним штабом Червоної Армії. У червні Бульба-Боровець і його оточення погодилися на цю пропозицію. У серпні в трикутнику Олевськ-Рокитно-Городниця було скинуто на парашутах групу радянських партизан під командуванням Дмитра Медведєва. Це і була “радянська делегація”, до якої, серед інших, входили полковник А.Лукін та капітан Брежнев. На початку вересня 1942 р. Лукін, Брежнев та ще три члени делегації, разом з п'ятнадцятьма солдатами охорони вийшли на контакт зі штабом Бульби-Боровця. Переговори проходили у невеликому селі Стара Гута, біля Людвіполя. Кожна делегація сформулювала пропозиції щодо співробітництва. Бульба прийняв пропозицію припинити ворожнечу і встановити нейтральність. Оголошений нейтралітет двох сторін, підтвердженій з радянського боку наприкінці листопада 1942 р., тривав трохи більше шести місяців⁵⁵.

Що ж покликало радянське керівництво, яке так нетерпимо відносилося до представників українського національного руху опору, піти на переговори з Головною Командою “Поліської Січі” на чолі з Бульбою-Боровцем? У північно-західних районах України, де згромаджувалися великі формaciї українського національного опору, радянським партизанам було потрібне перемир’я до тих пір, доки вони зможуть закріпити там свою присутність. Тим і пояснюються переговори між радянськими смісарами та Тарасом Боровцем⁵⁶. Група радянських партизанів полковника Медведєва була насправді спеціальним відділом розшуків і підприної роботи⁵⁷. Одним із завдань цієї групи було доносити Москві про розвиток українського національного руху опору. Цікавими є уривки з щоденника комісара Ковпаківського партизанського з’єднання Семена Рудисва: “16 июня 1943 года. Наконец мы попали в район действия так называемых «бульбовцев». Это одна разновидность украинских националистов, которые дерутся против немцев и партизан. Здесь же, в этих районах находятся бандеровцы, которые дерутся против немцев, бульбовцев и партизан. Многие эти банды вооружены хорошо, есть даже артиллерия и танки. 24 июня 1943 года. При проческе у села Корчин был бой и весь день почти не прекращалась стрельба. В результате этих стычек взяли 30 пленных, из них 3 раненых, убили человек 15... Ковпак хотел всех расстрелять, я этому воспротивился. За эти дни и особенно за последний день нервы напряжены настолько, что я вторые сутки почти ничего не кушаю. Так как здесь такое политическое переплетение, что нужно крепко думать, убить – это очень простая вещь, но надо сделать, чтобы избежать этого. Националисты – наши враги, но они бывают немцами. Вот здесь лавируй и думай”⁵⁸.

Минав час, з кожним днем все нові й нові повстанці вливались в ряди УПА “Поліська Січ”. У квітні 1943 р. цей рух налічував від чотирьох до шести тисяч чоловік і, мабуть, міг “мобілізувати” ще, може, одну десятку тисяч⁵⁹. Фашистський терор і пограбування населення докорінно змінили відношення до окупаційної влади, допомогли зрозуміти марність пошукув союзника на шляху боротьби за волю і за побудову власної держави. “Поліська Січ” міцніла ідеологічно і структурно,

поступово переростала у велике незалежне військове формування, яке могло безпосередньо впливати на політичні та військові події в країні. У зв'язку з цим Головна Команда "Поліської Січі" на чолі з Бульбою-Боровцем наприкінці серпня 1943 р. видала наступний наказ: "Наказ Ч.80 Головної Команди Української Повстанчої Армії від дня 20.07.1943 року. З огляду на те, що в рядах Української Повстанчої Армії об'єднується багато досі окремо діючих партизанських відділів та з'єднань з усіх областей України, чим партизанска боротьба переходить на площину всенародної революційної боротьби цілого українського народу проти загарбників - Головна Команда Української Повстанчої Армії постановляє переіменувати УПА на Українську Народну Революційну Армію. Командувач Української Повстанчої Армії Отаман Тарас Бульба-Боровець"⁶⁰. Друкованим органом УНРА став часопис "Оборона України"⁶¹, перше число якого вийшло 1 серпня 1943 р.

За два роки німецько-фашистської окупації "Поліська Січ" стала політично зрілим формуванням, яке чітко окреслило свою кінцеву мету і шлях її досягнення, до кінця осмисливши складність ситуації, в якій опинилася Україна. Тепер основним завданням, яке ставила перед собою УНРА, очолювана Головною Командою "Поліської Січі", було визволення України від німецько-фашистських і більшовицьких загарбників, а для цього, насамперед, створення власних збройних сил, які поєднували б у собі не лише українських націоналістів, а й представників інших політичних партій та угрупувань, котрі бажали бачити свою Батьківщину вільною. Часопис УНРА "Оборона України" повідомляв з приводу цього: "УНРА, як зародок української збройної сили, незалежна від жодної політичної партії. В рядах УНРА знаходяться українці з різними політичними поглядами, що готові жертвувати своє життя за визволення свого рідного краю з-під чужинецького ярма. На політичній платформі УНРА об'єднуються українські революційні течії, які хоч і різняться поміж собою програмами та підлягають окремим політичним керівництвам, та проте вони всі мають одну ціль - боротьбу за Українську Самостійну Державу"⁶².

А Головна Команда "Поліської Січі" на чолі з Т.Боровцем висловлює: "Політичних угрупувань може бути серед кожного народу кілька, але національна армія мусить бути тільки одна. Трагедія України заключається не в факті існування двох, трьох чи навіть десяти політичних партій, організацій та угрупувань, а в тому, що вони відносяться до себе не як до політичних противників, а як до ворогів. Вихід з такої ситуації тільки один: якнайскоріше ліквідувати внутрішні спори і теря і організувати один мур всенародного революційного фронту. Цей мур може і мусить здигнути тільки своя власна збройна сила"⁶³.

Усе це свідчить про демократичність поглядів і високий рівень політичної свідомості керівного ядра "Поліської Січі" і, зокрема, Т.Бульби-Боровця. Отаман раніше УПА, в тепер УНРА остаточно переконався, що знайшовши собі "сюзерена" у боротьбі чи то з Москвою, чи то з Німеччиною, Україна налаштує залишиться "vasalom" і буде використовуватися в інтересах будь-якого іншого народу, тільки не власного. У часописі УНРА ми знаходимо рядки, які дають об'єктивну оцінку становища: "Коли цю війну виграє Німеччина, в Україні захопує скажене Гестапо, а українці будуть міліонами гинути від голоду, по каторгах і шибеницях. Коли війну виграє СРСР, або якось "нова Росія", в Україні знов пануватиме розхристаний московський опричник та чекіст, а українці знову будуть гинути міліонами так само від голоду, в льохах НКВД та в Сибірських тайгах. Тому перед нами тільки одна дорога - дорога боротьби за нашу державу"⁶⁴.

Порівнюючи газету "Гайдамака", яку видавала "Поліська Січ" на початку німецько-фашистської окупації і часопис "Оборона України", що почав входити з серпня 1943 р., ми зустрічаємо діаметрально протилежні за змістом публікацій. Ось, наприклад, стаття "Засяяв ясний промінь сонця" ("Гайдамака" від 21 вересня 1941 р.): "Врешті решт я можу назвати себе звільненою від того тяжкого комуністичного духу, в якому мені доводилося рости і виховуватися на протязі довгих років. Зараз, коли над моєю рідною Батьківщиною - Україною - маячить жовто-блакитний прапор, який приніс визволення з цього тяжкого життя, дякуючи Повстанській Армії... Ось настав...

день визволення з цього тяжкого життя, дякуючи непереможній німецькій армії, яка визволяла Україну з цього пекла”⁶⁵.

А ось публікація “Друга світова війна і Україна” (часопис “Оборона України” від 1 серпня 1943 р.): “Українці весь час шукали союзника для боротьби з головним ворогом – Московською імперією, і декому з українців здавалося, що знайшли його в Німеччині націонал-соціалізму, якої війна з советами неминуча. Так, совєтська, як і німецька пропаганда неоднозначно натякали на те, що метою німецької східної політики являється розбиття Советського Союзу, творення незалежних держав. Німці захотіли самі одні пожертви всі добра світу, а з України зробити навіть не колонію, а свою німецьку землю. З другого боку закривається пащка Москви з вічним намаганням зробити Україну “русскої земельої”, та її пекельними методами НКВС. І якраз при боці цієї потвори близькі циліндри Англії та Америки. Між цим молотом і ковадлом ограбована, спущощена, скривавлена, внутрішньо роздерта та зовнішнім чоботом потоптана Україна”⁶⁶. Або ще одна публікація: “Ненажерлива пелька гітлерівського звіра хоче жерти і вона домагається двох речей – хліба і дурнів, що хотіли б розвалювати собі голови за те, щоб їх після побідного для Німеччини закінчення війни берлінські визволителі загнали в гетто, а з гетто – в братські могили”⁶⁷.

Хтось міг би звинуватити “Поліську Січ” і Бульбу-Боровця у лавіруванні, зміні своїх поглядів у залежності від ситуації. Можливо, це було просто відверте визнання своїх помилок. Про це Тарас Боровець у “Відкритому листі до членів Проводу ОУН під проводом Степана Бандери”⁶⁸ від 4 серпня 1943 р. писав: “... існує дорога до чесного відвороту замість “принципово” летіти в пропасть і тягти за собою інших. Чесний відворот – це не брак відваги і не сором, а доказ політичного критицизму, революційної чесності, цивільної відваги та реального підходу до справи. Треба вміти сприймати життя не таким, яким ми хотіли б його бачити, а таким, яким воно є”⁶⁹.

Військову підготовку “Поліської Січі” спочатку проводив у ранзі начальника штабу полковник Дяченко, в минулому командир кавалерійського полку “Чорних запорожців” армії УНР, а після його від’їду – полковник Петро Смородський. За

його сприянням було розроблено першу політичну концепцію УНА “Поліської Січі” “За що бореться УПА”⁷⁰. У цьому документі наведено багато положень, що пізніше знайшли своє втілення у програмі III Надзвичайного Великого збору ОУН(б). У досконалій формі тепер формулює “Поліська Січ” свою мету і завдання. Ознайомившись з ними, ми переконуємося у тому, що “Поліська Січ” стояла на демократичних позиціях у всіх своїх правах та починаннях: “Ми боремось за повну свободу українського народу, яку можна осiąгнути лише створивши українську незалежну державу. Ми боремось проти скажених імперіалізмів Москви й Берліна, за свободні держави всіх поневолених народів на їх етнографічних землях. Ми боремось за українську державу, в якій український трудовий народ матиме можливість вільного культурного розвитку. Ми боремось за єдність українського народу, за спільний революційний фронт всіх трудящих України, за її визволення, за її свободу, її могутність”⁷¹.

В черговий раз йдеться про політичні об’єднання, ставлення до них: “Для мобілізації всіх сил народу ми мусимо ліквідувати існуючі політичні угрупування, або підпорядкувати одні другим. Вони можуть далі провадити, без шкоди для загального добра, свою організаційно-політичну роботу, але в збройній боротьбі із зовнішніми ворогами вони мусять порозумітись, об’єднатись і створити одну всенародну армію, одне командування і один всеобіймаючий штаб, зложений з представників всіх діючих революційних осередків, які в рівній кількості увійшли б у його склад”⁷². “Поліська Січ” допускає існування будь-яких політичних партій на території України, дас кожній людині можливість самовизначення. Але ні в якому разі вона не хоче бачити Україну під владою більшовицької Москви або фашистської Німеччини. “Коли окупанти, винищуючи український народ, кладуть в одну могилу українських комуністів і комсомольців, петлюрівців, членів СВУ, членів СУМ, націоналістів з-під проводу Степана Бандери і полковника Мельника, українських соціалістів і демократів, то чому ж українці спільними своїми силами не можуть усіх ненависних окупантів загнати в таку ж саму могилу?! Тому геть з усікими особистими та партійними амбіціями і забобонами, що стоять на

перешкоді до нашого Великого діла, діла відбудови Української Незалежної Держави!”⁷³. “Польща вже розбита. Німеччина буде розбита. Але московська потвора і після упадку большевизму знов постане в якийсь новій машкарі. Історія учит нас, що кожне “порозуміння” з Росією кінчалось для нас поневоленням”⁷⁴.

Отже, ми бачимо, як поступово з досить локального партизанського загону, який налічував трохи більше тисячі чоловік, виросло військове формування, яке мало власне керівництво, чітко визначену мету – побудову Української незалежної держави, а на шляху досягнення цієї мети прагнуло об’єднання усіх національних сил воєдино.

Важливою в українському русі опору була течія, що почала формуватися з березня-квітня 1942 р. на базі ОУН Бандери. У німецькому повідомленні періоду вересня – початку жовтня 1942 р. згадується також інша більш значна “банда”, яку помітили в районі Сарн і “якою керує активіст Бандери Боровець”⁷⁵. Насправді мова йшла про відділ, яким командував Остап, а не про загін Бульби-Боровця, що тоді перебував у районі Людвиполя – Костополя, недалеко від Рівного. У той час Т.Бульба-Боровець дійсно підтримував рух Бандери. Але його партизанський відділ був незалежним. Сполучуючи партизанську групу Бульби-Боровця з рухом Бандери, німецьке повідомлення присувало руху Бандери і взагалі українським “національним бандам” частину активності незалежної групи Бульби.

Та навіть не враховуючи цього, рух опору Бандери все більше і більше переходить до активної боротьби. За травень 1942 р. цей рух “серйозно займався створенням банд, зокрема у західній частині України”⁷⁶. Впродовж вересня і з початком жовтня 1942 р. у районі Сарн зібралося перше значне формування українців-націоналістів. Це перше об’єднання малих частин у велику було підтверджено у повідомленні головнокомандуючого вермахту в Україні від 16 жовтня. Мова йшла про формування на чолі з відомим членом ОУН Бандери “Остапом” – Сергієм Качинським⁷⁷. Інше формування зібралося декілька днів пізніше під командуванням іншого відомого члена ОУН Бандери, сотника “Довбешки – Коробки” – Івана Перегійняка. Далі великі формування були створені впродовж

наступних тижнів у районі Колків, Пустомит і Крем'янця. Саме ці загони повстанців-націоналістів прийняли для себе назву Українська Повстанська Армія, але вже пізніше, у 1943 р.⁷⁸.

Провід ОУН ще на початку війни зайняв досить ворожу позицію щодо УПА “Поліська Січ”. Але спочатку, коли остання була ще досить малочисельним загоном, ОУН мирилася з існуванням такого сусіда. Та з кожним днем УПА “Поліська Січ” зростала і це стало всерйоз неподобатися ОУН(б). Чому – зрозуміти важко, адже мета поліських партизанів, очолюваних Бульбою-Боровцем, була аналогічною цілі ОУН – боротися за незалежну Україну. Відповіді на це питання з точки зору Т.Бульби-Боровця ми знаходимо у “Відкритому листі до членів Проводу ОУН під проводом Степана Бандери” самого отамана поліських партизанів: “Коли в липні 1941 року Українська Повстанча Армія “Поліська Січ” розпочала свою збройну акцію, ви тайнили супроти неї негативне становище, яке триває до останньої хвилини. Непорозуміння заключалося в тому, що ми не підпорядковувалися урядові Степана Бандери і це ви вважали за прояв отаманії та анархії з нашого боку”⁷⁹.

“Крім того,” пише Бульба-Боровець, – непорозуміння поглиблювалось тим, що ви визнаєте фашистську зasadу блюзглядної диктатури вашої партії, а ми стояли на становищі кровної та духовної єдності цілого народу на засадах демократії, де всі мають рівні права та обов’язки”⁸⁰. Щодо того, що в основі організації усієї “Поліської Січі” лежали демократичні принципи, то в цьому ми переконувалися не з одного документу. А щодо наявності деяких елементів “диктатури” в структурі ОУН ми можемо пересвідчитись з рядків наказу Проводу цієї організації, який був виданий 10 січня 1943 р. Смертна кара передбачалася: “... за зраду організаційної тайни; за розтрату і крадіжку організаційного майна; за працю рівночасно в інших організаціях; за самовільні виступи членів...”⁸¹. Це цілком зрозуміло. Але “... за непідпорядкування шерхникові, за критику Проводу...”⁸².

Тарас Бульба-Боровець за об’єднання і проти терору: “Ми стверджуємо світоглядну багатогранність серед українського народу і не бачимо потреби ліквідувати її штучними засобами цикової “єдності”, а вважаємо, що одиноко правильна буде та

концепція, яка замість розпаливати внутрішню міжусобицю, змобілізує всі сили народу до боротьби з зовнішніми ворогами та підпорядковує її... масстату нації і держави”⁸³. Щоб цю ідею перевести в чин, восени 1942 р. Головна Команда “Поліської Січі” і Т.Бульба-Боровець звернулися до Проводу ОУН Бандери і до ОУН під проводом Мельника з офіційною пропозицією організувати Українську Національно-Революційну Раду, яка складалася б з представників усіх діючих революційних осередків. Завданням Ради було б керівництво загальнонаціональною політикою, створення Генерального Штабу та надавання відповідного напрямку усім військовим акціям з боку руху опору. Якою ж була відповідь Проводу ОУН? Про це Т.Боровець пише: “Ви нашу пропозицію відкинули, пояснюючи тим, що одиноким проводом цілого українського народу являється Ви. Коли політична співпраця виявилась неможливою, ми запропонували Вам співпрацю військову”⁸⁴.

22 лютого 1943 р. відбулась офіційна нарада Головної Команди “Поліської Січі” з політичними представниками Проводу ОУН Бандери. Переговори показали, що керівництво ОУН(б) змінило погляд на партизанську боротьбу і вважає за необхідне її розбудову, хоч раніше ставлення ОУН(б) до цього було протилежним. В одній з листівок ОУН “Партизанска боротьба та наше ставлення до неї” пояснюється: “Ми розглядамо партизанську боротьбу не з точки зору комуністичної світової революції (московський імперіалізм), не з точки зору “нової Європи” (німецький імперіалізм), а лише з точки зору інтересів України. Ми боремося за самостійну Українську державу, а не за чужий імперіалізм. Ми повинні зберігати наші сили, якщо мріємо, що кінцевою метою війни є надання нам можливості боротьби за побудову власної Української держави. Нашим шляхом є не партизанска боротьба сотень або тисяч, а національно-визвольна революція мільйонів українців”⁸⁵.

Так чи інакше, на початок 1943 р. керівництво ОУН змінило свої погляди на партизанську боротьбу і на переговорах 22 лютого попередньо було домовлено: про збільшення кількості партизанських загонів, розробку одної політичної лінії для них,

пропозиції стосовно єдиного штабу і керівництва. Сторони домовились 9 квітня продовжити переговори”⁸⁶. Саме того дня відбулася перша нарада з командуючим військових відділів ОУН товаришем Юрком. Було “отверджено потребу одного спільногого штабу, прийнято, що військові відділи ОУН зупиняють існувати, а вся українська національна партізанка виступатиме під нашою старою назвою – Українська Повстанська Армія. Намічено генеральну лінію військової акції, яка мала бути спрямована, головним чином, проти окупанта і радянських парашутистів”⁸⁷.

Через два тижні мала відбутися наступна зустріч представників Проводу ОУН Бандери і представників Головної Команди “Поліської Січі”, але так і не відбулася. “Ми приїхали на устійнене місце,” пише Т.Бульба-Боровець, - а Ваші люди – ні. Зв’язкові пояснювали це тереновими перешкодами і визначили другу зустріч на 22-ге травня, де мали зустрітись представники трьох угрупувань. Дня 22 травня 1943 року приїхали на вказане місце наші люди і “мельниківці”, а “бандерівці” знову не приїхали. Від того часу Ви перервали всякий зв’язок з нами, але попередні зустрічі, розмови та плани Ваші люди використали, щоб приняти нашу популярну назву УПА та вживати у своїх публікаціях проти фашистських клічів”⁸⁸.

У багатьох працях, присвячених ОУН або УПА ми зустрічаємо думки, що “Поліська Січ” не має взагалі ніякого відношення до УПА⁸⁹. Але архівні документи суперечать цьому. Про те, що “Поліська Січ” носила назву УПА свідчать ще й такі рядки: “За назву УПА, під якою Ваші люди розпочали акцію не завжди військово-державницького характеру, не маємо наміру сперечатись. Тим більше, що в міру поширення військової акції по цілій Україні наша збройна сила прияла характер народного руху, а тому мусіла переіменуватись на Українську Народну Революційну Армію”⁹⁰. Або: “Та чи це кому подобається, чи ні, восени 1940 року Тарас Боровець засновує “Поліську Січ”, як основу майбутньої повстанчої армії... І в червні 1941 року Українська Повстанча Армія – “Поліська Січ” в силі понад 10000 людей починає повстання – проти регулярних частин Московської армії, а згодом –

боротьбу проти нерегулярних советських частин", - пише колишній член ОУН(м) Штуль-Жланович⁹¹.

Далі він продовжує: "... Сотні, повертаючись з виправи, мали бій з 2000-ою бандою Ковпака, що йшов на Карпати, і, вкрай перемучені, прибули до табору та, мов мертві, попадали спати, виставивши лише нормальні чати й застави, бо ворог не передбачувався. З боку бандерівського табору жодних стайок не було, бо той бік вважалося захищеним їхнім табором. Прокинулися оточені переважаючими трикратно силами бандерівців, що вимагали підпорядковуватись і скласти зброю, коли хочуть уникнути пролиття братньої крові. Зрештою, ті вимагали лише вийти в склад УПА. Тут же пояснюємо, що "УПА вже поєднує всіх українських партизан, і битись нема за що братові з братом і товаришеві з товаришом". Для обговорення деталей справи запрошено старшин табору ОУН(м) на розмову до штабу бандерівців. Коли ті прийшли, їх "братнью" розбросно і заарештовано, вбиваючи тих, що ставили опір. Так виглядав перший "політичний" чин нової армії з украденою назвою УПА... При кінці липня і Полісся довідалось, що існує "об'єднана УПА", яка проголосила свою "суверенну владу"... Рівночасно Бульба одержав ультиматум - капітулювати"⁹².

Як перед переговорами, так і після члени ОУН вели дивовижну агітацію проти "Поліської Січі". Все це пояснювалось тим, що "мовляв якийсь поліський мужик Бульба виломався з-під дисципліни, зголосив себе отаманом і хоче бути "вождем" України, тоді коли саме провидіння призначило на це становище тільки Степана Бандеру"⁹³. Т.Бульба-Боровець вважав, що жодна партія не може мати монополії на український народ. "Сьогодні,- пише він,- замість різатніся взасмно ми мусимо монтувати один революційний фронт всіх поневолених народів проти окупантів, а не відкривати собі зайвих фронтів. І якраз Гестапо і НКВС того союзу поневолених народів бояться, тому і натравлюють народ проти народу та розбивають бащманом нових ідей кожен народ зокрема, ділячи його на політичних ворогів"⁹⁴.

Т.Бульба-Боровець засуджує методи боротьби оунівців: "Скажімо, що Ви сьогодні маєте 10, 20, 30, 40 або 100 тисяч партизан, чи ця сила зможе оборонити Україну тоді, коли та

справа вимагає щонайменше трьохмільйонної армії та однайдущі постави цілого народу. При Ваших методах вистрілювання поневолених українців з Червоної Армії, бувших українських комуністів, комсомольців та бичування народного активу, як це було на Житомирщині, і душення путем своїх найкращих людей, Ви цієї армії не змобілізуете, а, навпаки, знишите самі себе і тих, які одиноко українську державу могли б збудувати. Українську державу зможемо збудувати лише тоді, коли об'єднаємо під один прапор боротьби за незалежність весь народ, кожну гвингівку, кожного українця без огляду на те, чим він був учора"⁹⁵. "Треба об'єднати народні маси не на засадах насильної однопартійної диктатури, що затроє атмосферу і не дає змоги включитись у великий фронт боротьби за державу українцям інших переконань, а стати на засадах кровної єдності та міжпартийного порозуміння,- переконує Т.Бульба-Боровець.- З тих оглядів ми ще раз пропонуємо Вам створити спільно з усіма діючими революційними осередками Українську Народну Революційну Раду, яка одиноко буде спроможна стати дійсним політичним проводом цілого українського народу, а не одної партії та надасть відповідний напрям нашій національній політиці та збройній дії"⁹⁶.

Т.Бульба-Боровець добре усвідомлює, "яку радість викличе цей лист серед наших ворогів, що між українцями немає згоди, але на мою думку лішче про всяке зло говорити, як його примовчувати"⁹⁷. "Ваш шпіонаж постійно топче по моїх слідах. Дітвора всюди розвідує, де, хто, скільки, яка охорона. Часто чути погрози, залякування. Таку поведінку членів української революційної організації кваліфікую як національний нетакт"⁹⁸. Судачи з останніх рядків, Провід Українських Націоналістів, навіть ведучи переговори з Бульбою-Боровцем, виношував думку про повну ліквідацію "Поліської Січі" і підпорядкування її військових частин (тобто УНРА) ПУНу. Закінчуєчи свій лист, Тарас Боровець ще раз переконував оунівців об'єднати сили для спільної боротьби проти фашистської Німеччини, більшовицького СРСР та інших зовнішніх ворогів, не дивлячись на всі незгоди і провокації ОУН проти "Поліської Січі": "Для уєдинення усіх національних сил ми зробили все. Протягаємо до Вас не раз бративо руку. Коли Ви ставите справу України понад

усе і коли поза Вашими плечима не криється спритно замаскована ворожа дружина, то ми знайдемо спільну мову, так як знаходимо її з Вашими стрільцями, не раз лежучи разом у одному окопі під ворожим вогнем”⁹⁹.

Та, очевидно, Тарас Боровець був правий, підозрюючи, що ОУН винишув ворожі замисли і наміри за спиною у “Поліської Січі”. Наприкінці серпня 1943 р. оунівці оточили основні сили Бульби-Боровця, розбройли й розчинили у своїх лавах¹⁰⁰. Майже всі загони поліського отамана були включені до ОУН-УПА. Виняток становило єдине формування, яке особисто очолював Т.Бульба-Боровець, що відмовило підкоритися і продовжувало існувати як незалежне партизанске з’єднання під назвою “Українська Народна Революційна Армія” аж до приходу радянських військ¹⁰¹.

Чим пояснити такий крок ОУН? Як розірніврати? У збірнику статей, що був опублікований на честь 25-ти річчя УПА у 1955 р. в Франції, знаходимо такі рядки: “Для партизанського руху (УПА – УНРА) була доведенням революційної боротьби до кульмінаційної точки. З огляду на негайний успіх національної революції, ОУН не ставила завдання перетворення партизанки у всенародну революційну армію, охороняючи біологічну силу для затяжних боїв”¹⁰². Навіть якщо й у цьому ОУН мала рацію, неваже не було можливим вирішення проблеми взаємовідносин і розбіжностей у поглядах шляхом компромісу? Та не судилось... Можна твердити однозначно: загальна українська справа від цього програла.

1. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.- Київ-Париж-Нью-Йорк-Торонто,1992..
2. Цит.по: Арон р. Мир і війна між націями.-К.; Юніверс,2000.-С.45.
3. Енциклопедія Українознавства.-Т.9.-Париж-Нью-Йорк,1980.-С.3377.
4. Бульба-Боровець Т. Армія без держави // Волинь.-1991.-№1.-С.75.
5. Дзьобак В. Тарас Боровець і “Поліська Січ” // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КДБ.-1994.-№1.-С.125.
6. Там само.
7. Бульба-Боровець Т. Названа праця.-С.82.
8. Дзьобак В. Названа праця.-С.125.

9. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні.-Паріж-Нью-Йорк-Львів,1993.-С.44.
10. Дзьобак В. Названа праця.-С.126.
11. Там само.
12. Там само.-С.127.
13. Бульба-Боровець Т. Названа праця.-С.97.
14. Дзьобак В. Названа праця.-С.127.
15. Там само.
16. Косик В. Бульба, “Поліська Січ” і початки УПА // Визвольний шлях.-1984.-№9.-С.1064.
17. Бульба-Боровець Т. Названа праця.-С.97.
18. Дзьобак В. Названа праця.-С.128.
19. Там само.-С.127.
20. Братунь р. Западная Украина – горячий месяц сентябрь // Московские новости.-1989.-1 октября.
21. Бульба-Боровець Т. Названа праця.-С.104.
22. Дзьобак В. Названа праця.-С.127.
23. Сергієнко В.Організатор Поліської Січі // Військо України.-1992.-№2.-С.75.
24. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.-Київ-Париж-Нью-Йорк-Торонто,1992.-С.263.
25. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф.Р-30. Українська Повстанська Армія.
26. Там само, ф.Р-30, оп.1, спр.8, арк.2.
27. Чумак В. УПА: хто й чому брався за зброю? // Вісті з України.-1991.-№21.-С.7.
28. ДАРО, ф.Р-30, оп.1, спр.8, арк.1.
29. Там само,
30. Коваль М.В. ОУН-УПА; між “третім рейхом” і сталінським тоталітаризмом // Український історичний журнал.-1994.-№2-3.-С.95.
31. ДАРО, ф.Р-30, оп.1, спр.8, арк.1.
32. Там само, арк.6.
33. Там само, арк.1.
34. Там само, спр.9, арк.1.
35. Там само, спр.8, арк.1.
36. Сміян К.П. Волинь в період німецько-фашистської окупації 1941-1944 років. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.-Ужгород,1996.-С.141.
37. ДАРО, ф.Р-30, оп.1, спр.8, арк.2.
38. Там само, арк.3.

39. Там само.
40. Там само, арк.4.
41. Літопис УПА.-Торонто,1983.-Т.6.-С.14.
42. ДАРО, ф.Р-30, оп.2, спр.1, арк.26.
43. Там само.
44. Там само.
45. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.-С.263.
46. ДАРО, ф.Р-30, оп.2, спр.1, арк.26.
47. Сміян К.П. Названа праця.-С.142.
48. Шуляк О. В ім'я правди.-Рівне,1993.-С.11.
49. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.-С.263.
50. ДАРО, ф.Р-30, оп.2, спр.1, арк.27.
51. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.-С.306.
52. Літопис УПА.-Т.6.-С.70.
53. Там само.
54. Там само.
55. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.-С.305.
56. Там само.-С.306.
57. Там само.-С.309.
58. Сергійчук В. Бой УПА проти фашистів // Освіта.-1993.-8 квітня.
59. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.-С.371.
60. ДАРО, ф.Р-30, оп.2, спр.30, арк.1.
61. Там само.
62. Там само.
63. Там само.
64. Там само.
65. Там само, оп.1, спр.8, арк.2.
66. Там само, оп.2, спр.30, арк.2.
67. Там само.
68. Там само.
69. Там само, арк.5.
70. Дзьобак В. Названа праця.-С.131.
71. ДАРО, ф.Р-30, оп.2, спр.30, арк.3.
72. Там само.
73. Там само.
74. Там само, арк.2.
75. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.-С.305.
76. Там само.-С.309.
77. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942-1952.-Львів,1991.-С.27.

78. Степан Бандера. 1909-1959-1989.-Володимир-Волинськ,1992.-С.17.
79. ДАРО, ф.Р-30, оп.2, спр.30, арк.5.
80. Там само.
81. Там само, спр.21, арк.3.
82. Там само.
83. Там само, спр.30, арк.5.
84. Там само.
85. ОУН і УПА у Другій світовій війні: документи та матеріали // Український історичний журнал.-1994.-№2-3.-С.103.
86. Дзьобак В. Названа праця.-С.44.
87. ДАРО, ф.Р-30, оп.2, спр.30, арк.5.
88. Там само.
89. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.-С.263.
90. ДАРО, ф.Р-30, оп.2, спр.30, арк.6.
91. Шуляк О. Названа праця.-С.25.
92. Там само.-С.26.
93. ДАРО, ф.Р-30, оп.2, спр.30, арк.6.
94. Там само.
95. Там само, арк.5.
96. Там само.
97. Там само.
98. Там само.
99. Там само.
100. Коваль В. За честь, за славу, за народ // Культура і життя.-1992.-№36.-С.6.
101. Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945.-С.371.
102. ОУН. 1929-1945.-Париж,1955.-С.18.